

ПРОБЛЕМИ ДЖЕРЕЛОЗНАВЧОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ПИТАНЬ ДИТЯЧОЇ БЕЗПРИТУЛЬНОСТІ ТА БЕЗДОГЛЯДНОСТІ НА ПІВДНІ УКРАЇНИ (60-і рр. XVIII – поч. XX ст.)

Ю. Р. Москальова

Джерелознавче дослідження історії дитячої безпритульності та бездоглядності на Півдні України в 60-і рр. XVIII – на поч. XX ст. вимагає залучення широкого комплексу історичних джерел, аналіз яких дозволить не лише змоделювати картину досліджуваного питання, а й розширити шляхи звернення науковців до проблем філантропії краю.

Історія опіки та піклування над дітьми Півдня України останнім часом активно висвітлюється на сторінках наукових видань. На сучасному етапі варто відзначити дослідження Ф. Ступака, І. Гребцової та С. Накаєвої, Ю. Гузенка, А. Савочки, О. Кравченко, К. Петрової та ін. Однак, джерелознавчі розвідки з даного питання не вирізняються повнотою висвітлення змісту усіх груп джерел та їх аналізу.

Класифікація джерельної бази дослідження передбачає наявність у загальному масиві джерел наступних видів: документи державного законодавства, нормативно-правові акти, діловодні документи громадських благодійних організацій і установ, описово-статистичні матеріали, дані періодичних видань, джерела особового походження.

До першої групи джерел відносяться акти законодавчого характеру, які містяться в «*Полном Собрании Законов Российской империи*», «*Своде Законов Российской империи*». Починаючи з періоду правління Катерини II, в основу законодавства про дійтей-сиріт покладено принципи «не только профилактической работы, но и организации определенной системы в деле призрения». Закони дозволяють скласти уявлення про загальні тенденції у політиці верховної влади щодо опіки та благодійної діяльності. Першорядне значення серед них мають ті, що стосуються приказів громадської опіки, органів місцевого самоврядування. Аналіз даної групи опублікованих джерел, особливо у порівнянні з іншими групами, демонструє декларативний характер законодавства. Законодавча політика імперського уряду не забезпечувала вирішення нагальних проблем опіки та піклування.

Статути подають інформацію про цілі, завдання товариств, способи їх досягнення; розподіл членів за їх внесками, званнями; шляхи отримання коштів, функціональні обов'язки правління, членів товариства, загальних зборів; правила прийому нових членів до товариств, про порядок закриття об'єднань тощо. Вони формують другу групу джерел.

Третя група джерел представлена діловодними документами. Дана група виявляє найбільшу джерельну цінність, адже завдяки ній можна повноцінно і всебічно відновити діяльність закладів опіки та піклування. Звіти товариств дають велику кількість фактичних даних про особовий склад товариств (досить часто в них поміщали поіменні списки членів); докладні фінансові відомості щодо кошторису, прибутків і видатків за певний період роботи (частіше всього за один рік роботи), кількість осіб, які отримали допомогу. Крім того, журнали засідань товариств, внутрішнє листування, протоколи та постанови земських та міських управлінь, кошториси прибутків і видатків, розпорядження, прохання, клопотання часто містять інформацію про історію благодійних організацій, внесок окремих членів у її створення, характер взаємостосунків з органами місцевої влади й взаємодію з іншими добродійними об'єднаннями.

Діловодна документація, стосовно питання дитячої безпритульності та бездоглядності на Півдні України в досліджуваний період, головним чином, представлена в фондах державних архівів Одеси (фонди 1, 2, 96, 361, 362), Херсона (фонди 81, 243), Миколаєва (фонди 213, 222, 292 та 310) та Дніпра. Найбільш об'ємним

та репрезентативним виявився комплекс ДАОО, а саме фонди 1, 2, 96, 361, 362. У фондах 273, 440, 612 інформація відносно питань опіки представлена скісно. Документи фондів охоплюють період з 1797 р. до початку ХХ ст., мають кілька тисяч одиниць зберігання. Досить розпорошеними виявилися документи ДАДО. Питання опіки над дітьми представлені переважно в документах діловодства фондів 2, 11, 20, 681, 469, 33, 836, 120. Однак, фонду, присвяченого виключно питанням опіки над дітьми, не виявлено.

Важливе значення для розкриття зазначеної теми має група опублікованих джерел, до якої входять пам'ятні книжки, історичні огляди філантропічних об'єднань та адрес-календарі. Ці джерела містять цінний фактичний матеріал про кількість громадських благодійних товариств у містах Херсонської губернії, історію їх виникнення, про принципи функціонування, їх засновників, кількість населення, що отримало допомогу, описи майна товариств, будівництво ними нових приміщень під їдальні, притулки, майстерні, навчальні заклади тощо. Але дана інформація часто дублює відомості звітів установ опіки та піклування, тому виступає допоміжною, або перевіркою.

Значний пласт матеріалів з проблеми соціальної підтримки та доброчинності опубліковано в періодичних виданнях, які становлять четверту групу джерел. Такі видання як «Журнал Императорского Человеколюбивого общества», «Вестник благотворительности», «Детская помощь», «Трудовая помощь», «Южанин», «Одесский вестник» та ін. являлися рупором у оприлюдненні усіх проблем опіки та піклування над дітьми Півдня України. Саме в процесі аналізу періодики виявляється невирішеною гостра проблема зі зростанням кількості дітей-підкидьків. При цьому не варто забувати, що газети та журнали доносили загалу «потрібну» інформацію, «цілеспрямовано відібрану та систематично подану» та мали суб'єктивний характер. Тодішня періодика яскраво відображала прагматичність спонсорського втручання. До того ж, велика кількість періодичних видань не дійшли до сьогодення, що не дозволяє зробити їх комплексний аналіз.

Зрештою, матеріали особового походження, попри незначну їх кількість, відіграють у дослідженні важливу роль. Досить цікавим джерелом є листи І. І. Бецкого до Катерини II, у яких представлені ідеали системи виховання вказаного піклувальника, заповіт імператриці Марії Федорівни, щоденники філантропів Півдня України. Дані джерела покликані бути висвітленими на загальний огляд, тому вимагають гострої критики.

Також у контексті проблем дослідження вказаних джерел варто говорити про методи наукової критики документів. Дане питання є вкрай важливим, проте залишається відкритим. В першу чергу, варто визначити достеменно правдиві згадки, від чого залежатиме повна картина дослідження. На жаль, не завжди трапляється можливим встановити авторство документів, що негативно відбивається на його подальшому аналізі.

Ще однією проблемою є класифікація джерел. По-перше, запропонований історичний відрізок характеризується зникненням одних та появою інших документів (особливо це стосується документів діловодства). По-друге, недосконалою є група описово-статистичних джерел, представлена, переважно, статистичними або узагальнюючими збірками. Американська дослідниця А. Лінденмайер у своїй роботі пропонує доповнити джерелознавче вивчення історії російської благодійності аналізом творів художньої літератури.

Отже, комплексний аналіз масиву вказаних вище джерел дозволяє зробити висновок, що він є достатньо репрезентативним і перспективним для вивчення, вимагає ретельного дослідження та вдосконалення запропонованої класифікації.